
Сторінка редактора

В. В. Різун

УДК 070: 17.002.1

Як уникати неправди, або Чим захищати добре ім'я журналіста?

(Виступ перед першокурсниками Інституту журналістики
1 вересня 2005 р.)

Найважливішою у роботі журналіста і найдорожчою для його професійного життя і професійної честі є свобода слова. Свободу слова, як і всі людські свободи, варто розглядати у системі суспільних цінностей, бо тільки там вона має певний сенс; тільки у стосунках людини з людиною, людини з соціальною групою, у відносинах між соціальними групами свобода слова має свій вияв, свій статус. Але саме ці стосунки й відносини накладають на свободи людини певні обмеження. Виявляється, що свобода слова, як і всі інші суспільні свободи, є не так формою вседозволеності, як системою обмежень поведінки людини, є тим суспільним ярмом, яке накинута на шию самі собі люди, сотворивши себе як кумира. Свободу слова як суспільну категорію ми й сприймаємо через призму суспільних норм, правил, принципів, законів. Власне, свобода слова – це не можливість говорити все, що заманеться, а здатність сказати все, що хочеш, не порушуючи принципів моралі й совісті. Через те свободу слова люблять і зневажають, оспівують і ганьблять, за неї борються і з нею ведуть боротьбу, нею користуються і її використовують, її відстоюють і забороняють...

Людство виробило золоте правило існування людської свободи: **МОЯ СВОБОДА ЗАКІНЧУЄТЬСЯ ТАМ, ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ СВОБОДА ІНШОЇ ЛЮДИНИ**. І цим усе сказано! Ця філософія свободи людей доступна не всім. Можливо, вона й зрозуміла кожному, але вона не завжди є чинною в людському житті. Власне, через порушення цього золотого правила суспільне життя й буває на землі. Якби кожен жив у своїй свободі, як у шкаралупі, то ми напевно мали б не життя, а ідилію, рай земний. Певно, що на цій грішній землі людство й буде вічно борсатися між прагненням дотримуватися золотого правила існування свобод і постійними його порушеннями.

Журналістика не є тією сферою суспільного буття, де дотримуються золотого правила свободи слова. Тобто принцип "моя свобода слова закінчується там, де починаються свободи іншої людини" для журналістики чужий. Природа

журналістики склалася на основі порушення цього принципу. Можливо, це найнеприємніший момент журналістського самоусвідомлення. Але маємо те, що маємо. Через цей глибинний зміст нашої професії нас більше не люблять, ніж люблять. Нас люблять найчастіше у випадку, коли ми дотримуємося золотого правила. Але така журналістика не цікава не тільки для самих журналістів, вона не цікава і для самих людей. Писати або говорити про щось, не зачіпаючи чієїсь інтересів, – це займатися суспільно обережною журналістикою, журналістикою позитиву. Парадокс, але нашої аудиторії обережна журналістика у великих дозах шкідлива: люди починають з невірою ставитися до журналістів, бо у реальному житті більше прози, ніж поезії, яку несе суспільно обережна журналістика.

Усе це штовхає журналістів на заняття журналістикою негативу, критичним журналізмом. Та й аудиторія більше клює на таку журналістику. Такою журналістикою ще й гроші можна заробляти на тій же аудиторії, яка, як манни небесної, чекає інформації про те, хто, кого, коли й за що. Людство так влаштовано, що воно повинне постійно боротися, перемагати, виправляти, докопуватися, застерігати, викорінювати... Цим процесам немає зупину. Таке враження, що Господь замислив людство як систему, яка саморозвивається через подолання труднощів. Не будемо грішити через осягнення Господніх замислів, а погодьмося, що людям не властивий спокій і споглядання краси земної у повному блаженстві. Тож журналістика негативу як бальзам на революційну душу людини. Революційні душі люблять нас, якщо ми граємо на їхніх струнах.

Але найчастіше за таку журналістику нас не люблять. *Є два види нелюбові до нас.*

1. Нелюбов грішних людей. Нас не люблять, коли ми виводимо на чисту воду, коли ми боре-мося, коли ми кажемо правду.

Чи вторгаємося ми у приватне життя, хоч і грішних, але людей? Чи порушуємо ми їхні свободи? Звичайно.

Але своїй безцеремонності ми знайшли достойне виправдання: *ми порушуємо свободи людини тільки тоді, коли її дії загрожують іншим людям і суспільству в цілому*. Це наше суспільно визнане професійне правило, якого ми повинні дотримуватись у своїй творчості. Від суспільства ми маємо індульгенцію на порушення золотого правила існування свобод людини.

2. Другий вид нелюбові до нас – нелюбов праведних людей. Нас не люблять, коли ми ліземо в душу, коли ми ображаємо, коли ми брешемо, говоримо неправду.

Є дві неправди: неправда зумисна і неправда необачна, яку варто розглядати як результат професійного невігластва. Тобто збрехав не хочачи, не розуміючи, не розібравшись. Відомо, що незнання законів не звільняє від відповідальності. Незнання фактів не звільняє від відповідальності за брехню.

Журналісти, які тиражують зумисну неправду, – це особлива порода журналістів – журналістів-кілерів, журналістів-"проктологів", журналістів-каїнів. Не про них мова.

Поговорімо про те, як запобігти необачної неправди і зберегти чесне ім'я журналіста? Для цього потрібно дотримуватись елементарних принципів роботи. Ось деякі з них.

1. Любити людину як особистість, любити свій народ, любити свою державу, одне слово, любити всіх і все, про що пишеш. Велика правда буває тільки з великої любові. Одна річ – робити зауваження людині, яку не любиш, інша річ – робити зауваження людині, яку любиш. Говорити про проблеми людські з любов'ю до людей – це запорука порозуміння, це надійний критерій відбору фактів для аргументації й озвучення, щоб не образити, не зробити боляче, щоб говорити зважено і толерантно. Бо у запалі ненависті, неприязні завжди є місце перебільшенню, перекошуванню. А це вже категорія неправди. Тільки любов до опонента як людини робить журналіста благородним у висловлюваннях і діях, здатним прощати опонентові його надмірну емоційність, можливо, грубість. Тільки любов до опонента як людини робить журналіста інтелігентним, тобто стриманим, розумним, розважливим, добрим.

2. Завжди ставити собі два запитання: для чого це я пишу, говорю або показую і кому це вигідно? Дві координати суспільної системи – мета і смисл, – які й визначають напрям та розвиток суспільств. Ми, люди, настільки зашорені доцільністю і осмисленістю явищ, що переносимо цю систему координат і на природу, намагаємося знайти доцільність існування кожній комашці, кожній травинці, мовляв, а для чого воно існує, кому воно треба? Може, і не все так доцільно у природі, може, Бог, створюючи землю і природу на ній, і не дотримувався завжди такої доцільності, але те, що він заклав у людське жит-

тя доцільність та осмисленість його, передавши нам через Мойсея настанови, закони і заповіді, – то факт.

Чи можна не перейматися тими двома запитаннями "для чого" і "кому це вигідно"? Та все можна, але в тім-то й річ, що така позиція завжди є благодатним ґрунтом для необачної неправди, яка, як крізь шпаринку, просочиться через суспільну необачність журналіста. Фактично це дотримуватись принципу "кажу, не знаючи для чого, і не знаю, кому це треба і кому це вигідно". Тобто жити за принципом "кажу, щоб сказати", "пишу, щоб написати", "роблю, щоб зробити", "читаю, щоб прочитати", "ім, щоб з'їсти", "п'ю, щоб випити"... Такі журналісти є добре маніпульованими, через них можна зреалізовувати будь-які задуми, адже вони не думаючи журналісти.

3. Балансувати інформацію за точками зору. Якщо до редакції надійшов критичний матеріал, чи потрібно його відразу друкувати? Перше, що треба зробити: звернутися до людини, про яку написано матеріал, отримати її коментар написаного і подати у газеті точку зору людини, яку критикують поряд з критичним матеріалом. Може бути інший вихід: написати свій матеріал про проблему, яка, звісно, існує, бо якби проблеми не було, то не було б критичного матеріалу. При цьому ви подасте протилежні точки зору на проблему, ви уникнете неточності або й неправдивості у розповіді про людину, яку критикував автор. Матеріали, не збалансовані за точками зору, нагадують замовні твори, засоби чорного PR.

4. Перевіряти факти, аналізувати їх. Більше думати і менше говорити. Природа журналіста така, що він прагне швидше і побільше сказати. Він так захоплюється говорінням, що іноді забуває думати.

Слово є зовнішнім, привабливим боком нашої справи. Це робота в кадрі. Та за умінням легко, ефектно сказати правдиве, влучне слово завжди стоїть виснажлива робота, пов'язана зі збором матеріалу, його редагуванням. Це робота за кадром.

Не говоріть ніколи про те, про що нічого не знаєте, чи про того, про кого нічого не знаєте і з ким ніколи не спілкувалися. Візьміть собі за правило не довіряти нікому і тільки на власні очі й вуха сприймати інформацію. Так потрібно робити не лише тому, що вас можуть обдурити, випадково подати неточну інформацію, а й тому, що ваші очі і ваші вуха більше побачать і більше почують, ніж чийсь.

Сучасна українська журналістика має хворобу – елітарність. Це журналістика, яка не живиться природними життєвими соками. Вона перебуває на допінгові, на ерзацматеріалі про життя, на штучному диханні. Елітарна журналістика відірвана від справжнього життя, тому вона не може бути справою для дії, для прийняття рішення.